

Wzrost czy nie wzrost?

- oto jest pytanie

Punkt zwrotny: jaką ścieżkę obrać dalej?

W poprzedniej części zostały opisane zarówno korzyści, i jak i koszty związane ze wzrostem gospodarczym. Dziesiątki lat dominacji paradygmatu wzrostu spowodowały daleko idące zmiany w środowisku oraz miały głęboki wpływ na społeczne funkcjonowanie człowieka. Poniesione koszty mogą mieć nieodwracalny wpływ na ludzkość. Zużywając zasoby, degradując przyrodę i produkując zanieczyszczenia w gonitwie za wzrostem gospodarczym, zaczynamy zagrażać życiu i zdrowiu przyszłych pokoleń. Jeśli kogoś nie przekonuje argument odpowiedzialności za warunki życia ludzi w przyszłości, warto zauważyć, że wzrost przestał się także przekładać na ogólną poprawę dobrobytu obecnie żyjących. W świetle tych zjawisk, zmiany wydają się nieodzowne. Określenie kierunku zmian budzi jednak wiele pytań: czy musimy zatrzymać wzrost? A może wystarczy jego odpowiednie ukierunkowanie? Czy w ogóle wzrost powinien być w centrum zainteresowań transformacji? A może sednem problemu jest cały kapitalistyczny system?

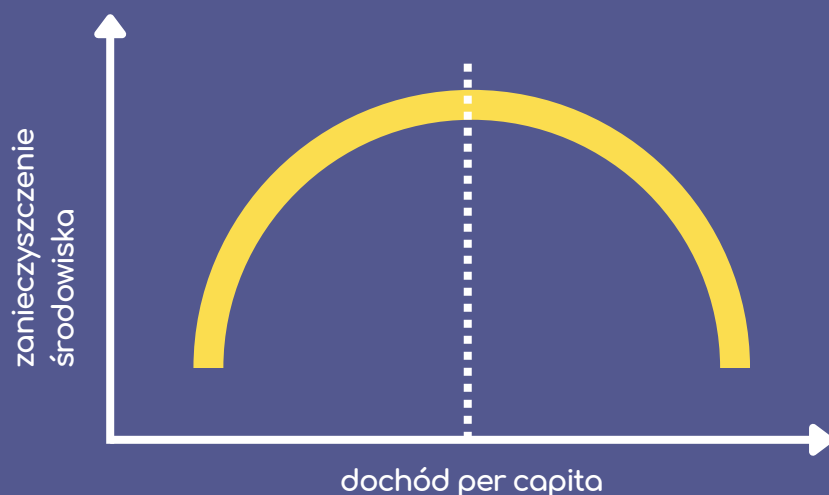
Wśród różnorodności nowopowstałych podejść ekonomicznych spotkać można wiele koncepcji, które próbują odpowiedzieć na współczesne wyzwania i ukierunkować przyszłe zmiany. Część z nich zostanie przedstawiona w kolejnych częściach niniejszego poradnika. Tutaj natomiast podejmę próbę opisanie wyłącznie tych koncepcji, które zdają się najbardziej orbitować wokół krytyki wzrostu, dla przedstawienia różnych punktów widzenia - od zielonego wzrostu, przez dewzrost i postwzrost, po idee postkapitalistyczne.

zielony wzrost	dewzrost
zakłada możliwość dalszego wzrostu gospodarczego przy jednoczesnym ograniczeniu wpływu na środowisko poprzez innowacje i efektywność zasobową	postuluje celowe zmniejszenie skali gospodarki w celu redukcji zużycia zasobów i nierówności społecznych
postwzrost	postkapitalizm
nie odrzuca wzrostu, ale dąży do redefinicji sukcesu gospodarczego na podstawie dobrobytu społecznego i ekologii zamiast PKB	sugeruje odejście od gospodarki kapitalistycznej, promując alternatywne modele społeczne i ekonomiczne niezależne od wzrostu

Tab. 1: Skutki nierówności ekonomicznych w społeczeństwie

Zielony wzrost

Idea zielonego wzrostu zyskała na znaczeniu podczas Konferencji ONZ Rio+20 w 2012 roku. Koncepcja ta wywodzi się z wcześniejszych nurtów, takich jak modernizacja ekologiczna czy środowiskowa krzywa Kuznetsa. Pierwsza z nich głosi, że kryzys ekologiczny może być rozwiązany politycznie, ekonomicznie i technologicznie w ramach istniejących instytucji i struktur, które miałyby zostać zmodernizowane.

Środowiskowa krzywa Kuznetsa zakłada, że rozwój gospodarczy tylko początkowo powoduje pogorszenie stanu środowiska, a w późniejszej fazie społeczeństwo zaczyna poprawiać relacje ze środowiskiem. Zatem w swojej dojrzałej fazie wzrost gospodarczy jest dobry dla środowiska.

Zielony wzrost wynika z założenia, że rezygnacja ze wzrostu gospodarczego jest politycznie nierealistyczna, ponieważ jest on silnie powiązany z zatrudnieniem, finansami publicznymi i interesami biznesu. W związku z tym, centralnym celem jest zmiana struktury gospodarki w sposób, który ogranicza negatywne skutki środowiskowe i społeczne, przy jednoczesnym dalszym dążeniu do wzrostu PKB. Taki wzrost ma wspierać zatrudnienie, usługi publiczne, systemy emerytalne oraz inwestycje, zwłaszcza w technologie ekologiczne.

Część zwolenników zielonego wzrostu uważa, że istnieją granice takiego podejścia, wynikające z napięć między wzrostem, dobrobytem i zrównoważonym rozwojem. Jednak według nich w krótkim okresie jest to jedyna politycznie wykonalna strategia, a częściowy sukces jest lepszy niż całkowita porażka. Wśród zwolenników zielonego wzrostu znajdują się OECD, Bank Światowy oraz Światowe Forum Ekonomiczne.

Przegląd badań wskazuje, że teoria zielonego wzrostu nie znajduje potwierdzenia w dowodach empirycznych. Analizy wskazują, że nie da się oddzielić wzrostu PKB od zużycia zasobów, nawet w najbardziej optymistycznych scenariuszach. Ponadto, chociaż lokalnie i globalnie istnieje możliwość zmniejszenia emisji dwutlenku węgla przy rosnącym PKB, tempo konieczne do utrzymania wzrostu i jednoczesnego osiągnięcia celów klimatycznych jest nierealne nawet w optymistycznych prognozach.

Postwzrost i dewzrost

Według koncepcji dewzrostu, dalsze podtrzymywanie wzrostu gospodarczego prowadzi do degradacji ekosystemów, wyczerpywania zasobów i pogłębiania nierówności. Jedynie przejście do gospodarki o stabilnym, ograniczonym poziomie produkcji i konsumpcji – zgodnie z możliwościami regeneracyjnymi planety – pozwoli osiągnąć długoterminowe dobro społeczne i ekologiczne. Postulowane jest m.in. skrócenie czasu pracy, wprowadzenie dochodu podstawowego, redystrybucję majątku, ograniczenie reklamy, promowanie współdzielenia dóbr oraz rozwój lokalnych i bardziej demokratycznych form gospodarki.

Krytycy dewzrostu podkreślają, że ograniczenie PKB może prowadzić do kryzysów gospodarczych, wzrostu bezrobocia, osłabienia finansowania usług publicznych i w efekcie destabilizację społeczną. Istnieją także obawy, że spowolnienie gospodarki zahamuje inwestycje w zielone technologie, utrudni osiągnięcie celów klimatycznych.

Post-wzrost to koncepcja, która rezygnuje z dyskusji o wzroście gospodarczym jako celu samym w sobie i skupia się na rzeczywistych efektach społecznych i ekologicznych polityki gospodarczej. Koncentruje się na osiąganiu konkretnych celów, takich jak poprawa jakości życia, redukcja nierówności, ochrona środowiska i zwiększenie odporności systemu gospodarczego na kryzysy. Zwolennicy tego podejścia podkreślają, że wzrost PKB nie jest ani automatycznie korzystny, ani szkodliwy – wszystko zależy od struktury produkcji i konsumpcji oraz ich wpływu na ludzi i ekosystemy. Kluczowe jest tworzenie systemu, w którym dobrobyt nie zależy od wzrostu gospodarczego, np. poprzez reformy rynku pracy, systemu zabezpieczeń społecznych oraz regulacje ograniczające eksploatację zasobów.

Post-wzrost jest podejściem bardziej pragmatycznym niż dewzrost, ponieważ nie odrzuca z góry możliwości wzrostu, ale stara się uniezależnić od niego kluczowe aspekty funkcjonowania społeczeństw.

Kryterium	Dewzrost (Degrowth)	Post-wzrost (Post-growth)
Podejście do wzrostu gospodarczego	Wzrost jest źródłem problemów ekologicznych i społecznych. Konieczna redukcja PKB.	Nie koncentruje się na wzroście jako celu – gospodarka może rosnąć lub się kurczyć.
Stosunek do kapitalizmu	Antykapitalistyczne podejście.	Nie zawsze odrzuca kapitalizm.
Strategia polityczna	Radykalna transformacja społeczno-ekonomiczna.	Promowanie reform akceptowalnych przez społeczeństwo.
Cel transformacji	Zmniejszenie skali gospodarki, aby zmieściła się w granicach planetarnych.	Redefinicja celów gospodarczych – budowa odporności na kryzysy i niezależności od ciągłej ekspansji.

Praca bez sensu to forma zatrudnienia, której kompletna bezcelowość, zbędność bądź szkodliwość są tak rażące, że nawet zatrudniony nie jest w stanie uzasadnić jej istnienia. Niektóre prace są na tyle bezcelowe, że nikt nawet nie zauważa, kiedy osoby mające je wykonywać znikają.

Greaber D. (2018), Praca bez sensu. Teoria

Post-kapitalizm

Podobnie jak post-wzrost, post-kapitalizm nie koncentruje się na debacie o wzroście gospodarczym, ale na zagadnieniach związanych z równością, dobrostanem społecznym i zrównoważonym rozwojem. Przedstawiciele tego nurtu uważają, że w obecnym systemie kapitalistycznym niemożliwe jest osiągnięcie celów zrównoważonego rozwoju i powszechnego dobrobytu. Ich zdaniem, podstawowym problemem nie jest tempo wzrostu gospodarczego, lecz sama organizacja gospodarki, która w ramach kapitalizmu nie jest w stanie zapewnić ani sprawiedliwości społecznej, ani ochrony środowiska.

W przeciwieństwie do zwolenników dewzrostu, którzy postulują świadome zmniejszenie gospodarki, oraz post-wzrostu, który unika jednoznacznego podejścia do wzrostu, postkapitalistyczni myśliciele skupiają się na zastąpieniu kapitalizmu nowym porządkiem ekonomicznym i politycznym. Nie martwią się zbytnio o to, czy nowy system gospodarczy będzie związany z dalszym wzrostem PKB, ponieważ traktują go jako wskaźnik efektywności kapitalizmu. Ich celem jest wypracowanie alternatywnego systemu, w którym priorytetem będą zrównoważony rozwój, równość społeczna oraz dobrostan, niezależnie od tradycyjnych wskaźników wydajności kapitalizmu.

Post-kapitalizm zatem koncentruje się na stworzeniu nowego porządku społeczno-ekonomicznego, a nie na krytyce samego wzrostu gospodarczego. Zamiast polemizować z dotychczasowym systemem, post-kapitalistyczni myśliciele starają się wytyczyć drogę do stworzenia bardziej sprawiedliwego i ekologicznego społeczeństwa, które nie opiera się na nieustannej eksploatacji zasobów lub na nierównościach społecznych.

Omówionej w tej części koncepcje odnoszą się bezpośrednio do kwestii wzrostu – niektóre proponują jego ograniczenie lub świadome ukierunkowanie, inne natomiast redefiniują cele gospodarcze, starając się oddzielić dobrobyt i rozwój od ciągłej ekspansji ekonomicznej.

Istnieje jednak również szereg innych koncepcji, które nie koncentrują się na wzroście jako takim, lecz wprowadzają zupełnie inny paradygmat funkcjonowania gospodarki i społeczeństwa. Należą do nich m.in. ekonomia dobrostanu, ekonomia daru i współpracy, ekonomia społeczna, solidarnościowa, gospodarka obiegu zamkniętego. W kolejnych rozdziałach poradnika planuję szczegółowe omówienie tych alternatywnych koncepcji.

Podsumowanie i wnioski

W części poradnika poświęconej koncepcjom odpowiadającym na problem wzrostu gospodarczego przedstawione zostały cztery główne podejścia: zielony wzrost, dewzrost, postwzrost i postkapitalizm. Wszystkie te koncepcje odnoszą się bezpośrednio do kwestii wzrostu – niektóre proponują jego ograniczenie lub świadome ukierunkowanie, inne natomiast redefiniują cele gospodarcze, starając się oddzielić dobrobyt i rozwój od ciągłej ekspansji ekonomicznej.

Bibliografia

1. Anielski, M. (2002). Unfinished Economic Business. The Alberta GPI: Economy, GDP, and Trade, Pembina Institute, pp. 7–8. JSTOR, Accessed 6 Feb. 2025.
2. Graeber, D. (2018). Praca bez sensu. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
3. Hickel, J., & Kallis, G. (2019). Is Green Growth Possible? *New Political Economy*, 25(4), 469–486.
4. Likaj, X., Jacobs, M., & Fricke, T. (2022). Growth, Degrowth or Postgrowth? Towards a synthetic understanding of the growth debate. *Basic Papers*, No. 02/2022, Forum for a New Economy, Berlin.
5. Martín-Gómez, A. M., Ávila-Gutiérrez, M. J., Lama-Ruiz, J. R., & Aguayo-González, F. (2024). Industrial Metabolism: A Multilevel Characterization for Designing Sustainable Manufacturing Systems. *Machines*, 12, 16.
6. Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., & Behrens III, W. (1972). The Limits to Growth. A Report for THE CLUB OF ROME'S Project on the Predicament of Mankind. A POTOMAC ASSOCIATES BOOK.
7. Neckerman, K. M., & Torche, F. (2007). Inequality: Causes and Consequences. *Annual Review of Sociology*, 33(1), 335–357.
8. Richardson, K., et al. (2023). Earth beyond six of nine planetary boundaries. *Science Advances*, 9(37).
9. Vincent, O., & Brandellero, A. (2023). Transforming work: A critical literature review on degrowth, post-growth, postcapitalism and craft labor. *Journal of Cleaner Production*, 430, 139640.